

שיעורים, אזהרות ותקווה מדרום אפריקה

ד"ר דליה שיינדלין*

המאמר [התפרסם באתר שיחה מקומית](#) ב-15 בספטמבר 2017

החקירות של נתניהו ומאבקי ההשרדות של המנהיג הפלסטיני מחמוד עבאס, מצביעים על כך שהקיפאון בניסיונות ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני צפוי להימשך בתקופה הקרובה. גם כשיחולו שינויי הנהגה בקרב הצדדים לסכסוך, לא בהכרח שהדבר יביא להתקדמות בתהליך השלום. ביקור שקיימתי לאחרונה בדרום אפריקה הבהיר לי עד כמה הימנעות מעשייה תומכת-שלום היא מהלך רע ומסוכן.

נשיא ארצות הברית לשעבר ג'ימי קרטר הוא שעשה את אחת ההשוואות הבולטות הראשונות בין הסכסוך הישראלי-פלסטיני לדרום אפריקה. בספרו "שלום ולא אפרטהייד", שהתפרסם ב-2006, העלה קרטר את הכיבוש הישראלי לדרגת חומרה דומה למשטר האפרטהייד הידוע לשמצה. עצם ההשוואה עוררה בזמנו הלם בקרב רבים, ואולם מקץ עשור נראה כי הדיון בנושא נשחק. השימוש במילה "אפרטהייד" הפך לסמל השתייכות עם עמדה פוליטית מסוימת יותר מאשר תיאור של המצב בשטח, והוויכוח בשאלה האם הכיבוש הוא אפרטהייד או לא מאפיל על תובנות משמעותיות אחרות שניתן לשאוב מדרום אפריקה בדבר האופן בו סכסוך יכול להיחלש, להשתנות, ואף להסתיים.

בדרום אפריקה של היום בולטת שאלה אחת, שחזרה בדרך כזו או אחרת, ברבות מהשיחות שקיימתי שם: האם, לאחר סיומו של האפרטהייד, המדינה מתפקדת היטב? האם בעקבות השינוי זוכים המדוכאים השחורים בחיים טובים יותר, ובאופן ששומר על ביטחונם של המדכאים הלבנים וצאצאיהם?

השאריות המרות שהותיר אחריו משטר האפרטהייד עודן מכתומות את המדינה. למרות שהמשטר השתנה לפני יותר משני עשורים, תהה באוזניי פיטר סאליבן, העורך הראשי לשעבר של עיתון *דה סטאר*, העיתון היומי המוביל של דרום אפריקה, "מתי זה באמת נגמר?" מורשת האפרטהייד מרימה ראש ונוכחת בדיונים על כמעט כל נושא חברתי. הצעירים בדרום אפריקה חיים תחת ניסיונות, אשר החלו עם שינוי המשטר, להשוות הזדמנויות בתחום החינוך והתעסוקה. תערובות אמנות מתמקדות במאבקים עכשוויים להגדרת משמעות של זהות גזעית. המדינה נראית כמרחפת בין החיוניות של חברה חדשה הבונה את עצמה לבין הדרדרות לחולות הרעות של שחיתות ופשע.

בדומה למדינות אחרות שחוו סכסוכים בהן עבדתי, גם בדרום אפריקה בולטת העובדה שאפילו אחרי שסכסוך מסתיים, יכולות לחלוף עוד שנים ארוכות עד לשינוי והחלמה של החברה. כיוון משטר דמוקרטי בדרום אפריקה לא פתר את הבעיות של האפרטהייד, הוא רק אפשר להתחיל תהליך של טיפול בבעיות אלו, שלא ניתן היה לעשותו קודם. כשהמנהיגים הישראליים והפלסטינים נמנעים מלקדם את יישוב הסכסוך, הם דוחים גם את תהליך הטיפול הארוך בהשלכות ומשקעי הסכסוך. תהליך זה יכול להתחיל רק אחרי נפילת מנגנוני הסכסוך עצמם.

להמתנה, קיפאון, ודחיית תהליך שלום יש השלכות, וחשוב להיות מודעים לכך. בישראל, אנו שומעים פעמים רבות את הטיעון לפיו שני הצדדים עוינים מידי ולא מסוגלים לסמוך אחד על השני. הישראלים מפחדים שאם תקום מדינה פלסטינית היא תהפוך למדינת טרור, ושבתסריט של מדינה אחת (או של קונפדרציה בין שתי מדינות) האוכלוסייה של כל צד תציף את הצד השני ובכך תשמיד את הזהות התרבותית שלו. "זה ייקח זמן" הוא משפט נפוץ במקומותינו.

* ד"ר דליה שיינדלין היא עמיתת-מדיניות במכון מיתווים ומומחית לחקר דעת קהל. המאמר התפרסם באנגלית ב-[מגזין +972](#).

גם מנהיגי דרום אפריקה חשבו שכדאי לחכות עם ההתקדמות לנקודת זמן בלתי מוגדרת בעתיד. ב-1966, אמר ראש הממשלה הנדריק פרוורד: "מה לגבי העתיד? אין לי [...] ספק שהבעיות הגזעיות שלנו יפתרו עם הזמן. אם יפסיקו אנשים מבחוץ להתערב, אנחנו נצליח [...] לספק לכל הקבוצות הגזעיות שלנו אושר ושגשוג." הוא נרצח מעט לאחר מכן. ככל שהתקרבו סוף האפרטהייד, תומכיו העיקשים של המשטר היו מבוועתים, כי חשבו שהדרום אפריקאים השחורים לא יוכלו להנהיג או לחיות בדו-קיום עם הלבנים. הם ישמידו אותנו, אנשים אמרו. סאליבן זוכר שמתנגדי שינוי המשטר לדמוקרטיה אמרו ש"אדם אחד, קול אחד" יקרה רק פעם אחת.

פחדים הם אולי לגיטימיים, אבל הם עשויים להיות גם נצחיים. המשמעות של המתנה שהם ישכחו כתנאי להתקדמות לפתרון הסכסוך, היא ככל הנראה שהסכסוך לא יפתר לעולם. ולגבי מהות הפחדים הללו – שהסכם יביא להתגשמות נבואות חורבן – אלבי סאקס כתב בספרו מ-2016 *תובנות משופט אקטיביסט*: "מנקודת מבט מוסרית, נראה מפוקפק ביותר להימנע מלהתמודד עם רוע ממשי ומובהק בשל החשש שחיסולו עלול להוביל להופעתו של רוע אחר." סאקס היה שופט בבית המשפט החוקתי הראשון בדרום אפריקה הדמוקרטית, והוא גם איבד זרוע ועין בפיצוץ בשל התנגדותו לאפרטהייד. בספר הוא ממשיך ואומר "הזמן הטוב ביותר להילחם עבור חופש הוא תמיד עכשיו."

הסכסוך בדרום אפריקה והסכסוך הישראלי-פלסטיני מתחילים להידמות זה לזה בכל הנוגע להשלכות החיצוניות של דחיינות כרונית של פתרון. מדיניות האפרטהייד שרדה הרבה אחרי שאיבדה את הלגיטימציה שלה, מה שהוביל לחרם תרבותי וכלכלי בינלאומי על דרום אפריקה. חרם או ביקורת בינלאומית יכולים ללבוש צורות שונות, על מנת להכאיב.

אלו אשר מתנגדים להסדר ישראלי-פלסטיני יתעקשו שפשוט אין פתרון כרגע. ייתכן שפתרון שתי המדינות כבר לא אפשרי, והאופציה של מדינה אחת אינה רצויה על רוב הציבור. הרעיון של קונפדרציה בין שתי מדינות הוא חדש מדי מכדי שיזכה ללגיטימציה רחבה.

אבל, האמרה הישנה אומרת ששלום הוא תהליך, לא אירוע. וכך, גם סיום האפרטהייד היה תהליך ולבש צורות מגוונות לאורך השנים; חוקי האפרטהייד בוטלו ב-1991, חוקה זמנית עברה ב-1993, והקבועה ב-1996, הבחירות הראשונות עם זכויות הצבעה מלאות היו ב-1994. ואז באה ועדת האמת והפיוס והונהגה מדיניות העדפה מתקנת אגרסיבית כדי לקדם שוויון. העבודה המפרכת של פירוק מוסדות, הרגלים, והתנהגויות הקשורות בממשל הלבן ממשיכה עד היום.

אי-אפשר לטייח את הבעיות שקיימות כיום בדרום אפריקה: אי-שוויון כלכלי, עושר ופאר לצד עוני רחב היקף, ופערים שנקבעים במידה רבה (אם כי לא רק) על פי שיוך גזעי. הממשל הדמוקרטי מתמודד עם אתגרים שנובעים מפוליטיקה שבטית, המבוססת על יחסי פטרון-קליינט. רמת הפשיעה היא כה גבוהה עד כי בתים פרטיים מוקפים בחומות ובגדרות תיל; שלטים מזהירים גנבים מגדרות חשמליות, הגנה חמושה ורעל. ב-8 באוגוסט, האסיפה הלאומית קיימה הצבעת אי-אמון בנשיא ג'ייקוב זומה, הנתפס כמושחת, אבל היא לא עברה.

ובכל זאת, יש סימנים חיוביים מובהקים שאנשים לוקחים את גורלם בידיהם. הצבעת אי-האמון הייתה חשאית, והתנהלה לפי כל הכללים בניצוחה של יו"ר האסיפה הלאומית באלקה מבטה, שהביעה בדבריה בפני המליאה גאווה מרומזת על היושרה הפרוצדוראלית של ההצבעה. החברה האזרחית עושה מאמצים אדירים לרתום אזרחים לפעול למען שינוי ולהעמיק את הדמוקרטיה. ובדרבן, למשל, ראיתי זרם מתמשך בני גזעים שונים, שמסיימים את ריצת הבוקר שלהם בבתי קפה היפסטרס, ושמעיד על המגוון המתגבר של מעמד הביניים (והגבוה) בדרום אפריקה.

כששאלתי את אלבי סאקס מה מצבה הכללית של דרום אפריקה היום, הוא אמר "קודם כל, יש לנו מדינה, ואף אחד לא חזה שתהיה לנו מדינה. אנשים ניבאו מרחץ דמים על רקע גזעי [...] זה הישג עצום." ההסתכלות על דרום אפריקה צריכה להזכיר למנהיגים הישראלים והפלסטינים, או ליורשיהם, שהדרך לשינוי ממשי היא ארוכה ולא מושלמת – ושהיא חייבת להתחיל עכשיו. אולי רף הציפיות הוא נמוך כרגע, אבל מה שבטוח הוא שניתן כבר עכשיו להתחיל לשפר ולהשתפר.